

מכתבי ר' יצחק אלחנן מקאוונא זצ"ל

תוכנם של המכתבים עוסקים בעיקר בשמיטת תרמ"ט. מקורות המכתבים:

- א. החבצלת, כ"א אדר תרמ"ט, גליון 23.
 - ב. כתב היתרם של שלושת הרבנים, המליץ 1889 גליון 58.
 - ג. כת"י באדיבות מחלקת כתה"י בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי.
 - ד. המליץ 1889 גליון 58.
 - ה. כת"י באדיבות מחלקת כתה"י בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי. מכתב זה פורסם בס' 'היתר תרמ"ט' בשיבושים רבים ובהשמטות.
 - ו. ארכיון עיריית רחובות.
 - ז. מכתב ר' שמואל מוהולבר, מקורו כנ"ל.
- מכתבים אלו (ו - ז) פורסמו לראשונה במאמר 'למשמעותו החברתית של פולמוס השמיטה' (מ. פרידמן, שלב א תשל"ד). ההערות למכתבים אלו נכתבו ברובם ע"י מ. פרידמן.

א

בע"ה, יום ג', ח"י שבט תרח"ס, קאוונא.
אחדשה"ט באה"ר.

שלשום כתבתי לרומעכ"ת¹ בקצרה, דעתי בדבר שאלת השביעית, והנני רואה לנכון היום לבאר לפני רומעכ"ת כונת תשובתי בהרחב ביאור, וביותר כפי שהזדמן לפני כבוד ידידי הנכבד הרב החריף ובקי וכו' מוהר"ר יהודא אליקום דאקטאר גאלדבערג² שיחי', הנוסע עתה ע"פ השר הנדיב שיחי' להמושב זכרון יעקב³ והצעתי גם לפניו כל הענין בפרטות, ויוכח גם כבוד מעלת הד"ר הנ"ל שיחי' אמתת וצדקת הדברים האלה כפי שאבאר בזה בע"ה.

כשני ירחים שמתי עיוני בהשאלה הרחבה, שאלת השביעית, כמו כן גם בני הרב הגאון המפורסם כו' מוהר"ר צבי הירש שיחי' אב"ד דק' מיטאו. ואחרי כל העמל והעיון היטב בהשאלה הזאת, לא מצאנו יסודות לצדדי היתר כ"א באופן הזה, ע"י מכירה לישמעאלים דווקא⁴ את השדות והכרמים לזמן שתי שנים⁵, שיעשה המכירה כדת ובנימוס גמור, לעבוד במשך השתי שנים הנ"ל ע"י ישמעאלים, והי' עם לבבי עוד לקרוא לאיזו רבנים מפורסמים להתיישב אם לקבוע ההיתר באופן הזה, אולם בין כה שמעתי כי יצאו איזה מערערים ומרננים גם על זה, לכן הפכתי והתבוננתי היטב בדבריהן. כל עקרה של חפץ השר הנדיב⁶ שיחי' בהתייסדות המושבות באה"ק, הוא רק למען קדושת אה"ק, ואחרי כי גם עצם ההיתר, מסופק הנני אם יהי' לרצון, להבאראן הנדיב יחי', למכור המושבות במכירה גמורה על שתי שנים ולעבוד ע"י ישמעאלים משך שתי שנים, וע"כ הלא עצם ההיתר לא יהי' לפי רוחו וכבודו, ולמה יוגרם עי"ז על השר הנדיב שיחי' גם קנטור ורנן ח"ו אשר יעציב את לבבו הטהור ויחליש רוחו מעבודת הקודש אשר בחר לו, לכן אמרתי כי גם עצם ההיתר איננו כדאי לפני השר הנדיב שיחי' כל עיקר ויותר טוב ורצוי יהי' לפני השר הנדיב שיחי' לקיים המצוה כהלכתה ויקדש ש"ש וקדושת תוה"ק ברבים, ואולי גם יתן ד' אשר בזכות המצוה הזאת יצוה ד' את ברכתו וגם גאולה תהי' לארץ כפי אשר יקוו כל יראי ד' וחובבי קדושת אה"ק ומצותיה התלויים בה, ויהי' השר הנדיב הזה כשליח כלל אחב"י לזכות את הכלל כלו בהמצוה החביבה הזאת וזכות הרבים יהי' תלוי בו.

1. הרב צדוק הכהן מפאריז.
2. מח"ס "כחא דהיתרא", לאחר מכן רב בארה"ב.
3. לשמש שם כרופא מטעם הברון.
4. עפ"י שו"ת הרשב"א ח"א סי' ח, ב"ח, חו"מ סי' רמ"ט, עי' משפט כהן סי' נח, סג, ובמבוא לשב"א פ"ב.
5. שו"ת המבי"ט ח"ב סי' סד, שו"ת מהרי"ט ח"ב סי' נב, "פאת השלחן" סכ"ג ט"ו.
6. הברון רוטשילד.

ובעיקר הדבר, ישנם כמה מלאכות הנוגעים לשמירת האדמה והכרמים שהנם מותרים לכתחלה ע"י הדין, אשר אין החשש גדול כ"כ שמא יושחתו האדמה והנטיעות, ורק דרושים לזה בקיאות באופני תהלוכות עבודת האדמה שמה, וע"י המורים הלומדים המומחים והבקיאים בתהלוכות עבודת האדמה שמה, יושמו כל המעקשים למישור ע"פ התורה והמצוה, ואם יהי' להמורים שמה איזה שאלות חמורות בפרטי העבודה והמלאכה אזי בע"ה לא אמשיך גם אני להשיב להשואלים דבר ה' להלכה ולמעשה ובאופן הזה בע"ה הכל על מקומם יבואו בשלום, ומפעלות צדקת השר הנדיב שיחי' יעמדו לדור דורים לגאון ולתפארת משפחתו הכבודה והנשאה בישראל.

אתכבד לחלות מכבוד רומעכ"ת שיהי' מטובם עו"ר להעתיק את כל דברי המכתב הזה לשפת צרפתית, כי לנחת רוח יהי' לי שיקרא השר הנדיב שיחי' בכבודו ובעצמו את כל הדברים והאמת האלה ותחזקנה ידיו גם בפעולת צדקתו גם לימים הבאים בע"ה. וד' ישיב שבות עמו לארצם ולנחלתם בבי"א ונזכה לנהוג גם שמיטות ויובלות כמשאלות ותקות כל אסירי התקוה ובתוכם אני ידידם המעתיר בעד שלום השר הנדיב שיחי' והנלוים עליו, יתן ד' ויריק עליו ועליהם שפע ברכתו ממקור הברכות, יעלה ויצליח מעלה מעלה ובכל אשר יפנה וישכיל. כברכת אוהבו מכבדו ומברכו ממעמקי לבבו ידידם ואוהבם דוש"ת.

יצחק אלחנן ספעקטאר החופ"ק קאוונא.

(החבצלת, כ"א אדר תרמ"ט, גליון 23)

ב

בהיות כי קרובה שנת השמיטה ע"פ חשבון הרמב"ם ז"ל וכפי המנהג והיא שנת תרמ"ט הבע"ל, וזכינו בעזרתו ית' שנתכוננו כמה כפרים, הנקראים קולוניות, של יהודים המתפרנסים מעבודת האדמה, הן משדי תבואות והן ממתעי כרם, ואם נאסור עליהם לשודד את האדמה ולתקן את הכרמים תישם הארץ ותיפוק מזה חורבן הקולוניות חלילה, וכמה מאות נפשות ימוגו ברעב חלילה. ע"כ להצלת נפשות והצלת ישוב הארץ, הצלת הגוף והצלת ממון, מצאנו היתר על שנה זו שנת תרמ"ט למכור בקיץ הבע"ל את השדות והכרמים וכל השייך לעבודת האדמה לנכרים, על מנת שכשנחזיר להם את האו"ג¹ לאחר השמיטה וניתן להם סך... ריוח, מחוייבים המה להחזיר לנו השדות והכרמים וכל השייך לזה.

1. ה' שמיטה ויובל, פ"י ה"ו.

2. ארץ-גאב - דמי קדימה.

נוסח השטר הנ"ל יכתבו אצל הב"ד שבירושלים ועפ"י הסכמתם, אז כאשר ימכרו כנ"ל עפ"י שטר כזה יהיה מותר לעבוד את האדמה בכל הצורך הן בשדות והן בכרמים, ממילא מובן שאותם הקולוניסטים שהם בעלי יכולת ושביכולתם לשכור פועלים נכריים לא יעשו בעצמם עבודה האסורה בשביעית, אבל העניים אשר אין ביכולתם לשכור פועלים נכרים יעשו מלאכה בעצמם, אבל דוקא עפ"י הב"ד שבירושלים שיורו אותם עפ"י שאלתם המלאכות המותרות להם והמלאכות האסורות, כל הנ"ל נעשה רק על שנת תרמ"ט הבע"ל, אבל לא על השמיטות הבאות לאהר כן, כי אז יצטרכו להיתר מחדש, ואולי יעזור ה' ברוב רחמיו להושיע את עמו ולהצליח להם שלא יצטרכו להיתר כלל, ישמרו השמיטה כד"ת.

כל דברי ההיתר הנ"ל הננו מסכימים לו עפ"י דין ודת תוה"ק כפי המבואר אצלנו בארוכה בקונטרסים מיוחדים³. אמנם כ"ז נעשה באופן שיסכים עמנו גם הרב הג' פאר דורנו בש"ת מו"ה יצחק אלחנן נ"י האבד"ק קאוונא.

וד' ימהר ויחיש את גאולתנו ונשמור את כל המצות התלויות בארץ כהלכתן ודקדוקן. באנו על הח' אור ליום ועש"ק כ"ח שבט תרח"ם ציון פה ווארשא.

נאום ישראל יהושע חופ"ק קוטנא.

ונאום שמואל בהרב מהרי"ל החופ"ק ביאליסטאק.

ונאום שמואל זנויל המו"ץ דפה ק"ק ווארשא.

(המליץ, 1889, גיליון 58)

3. עי' שו"ת מהר"ש מוהליבר, חיו"ד סי' כ"ב, ושו"ת ישועות מלכו, חיו"ד סי' נה"נט.
4. קלפפיש.

ג

ב"ה, יום ד', ג' אדר תרמ"ח קאוונא.

כבוד ידיד ד' וידיד בית ישראל ויד"נ ה"ה הרב הגאון הג' המפורסם מופת הדור סוע"ה כקש"ת מ"ו שמואל מאהיילעוור נ"י אבד"ק ביאליסטאק שוכט"ס. אחדשה"ט באה"ר.

מכתבו היקר הגעני ע"י יד"נ היקר הרב החו"ב כש"ת מו"ר יעקב בכר'י נ"י וזהי לי לנחת ודעתי ועצתי כתובה בהכתב שנתתי לכבוד הרב הנ"ל, ועד עת הזה לא יזהי לי ידיעה אם יהי עוד רבנים גאוני דורנו בהסכמת היתר ע"ד הקאלאניות² ובפרט

1. שהיה אז מזכירו של הגרש"מ, מח"ס מצרף העבודה ועוד.
2. המושבות.

שהגעני מכתב מתמן אשר הם מנגדים לעיקר דבר זה ולא רציתי לצאת יחידי עד היום אבל היום שהגעני מכתב כת"ר היקר ראיתי לגמור את הענין בכ"ט וכפי שכתובה בהכתב שלי...³ כנ"ל.

וע"ד העניינים שאין ידם משגת לשכור פועלים נכרים שהזכירו מעב"ת בהכתב דין שלהם⁴ ולא ביארו היטב את דעתם בזה, ועוד דכיון שרואין אנחנו כי יש רבנים גדולים המתנגדים לעיקר ההיתר שלנו, ע"כ ראיתי להמשיך את הענין דע"ד העניינים אם יעשו בעצמם וע"כ יומשך הדבר הזה כי יש לנו זמן בזה ולהתיישב איך נגמור זה הדבר על בוריו ובדבר ברור ומפורש ולא יהי' בזה ספיקות בפירוש הדבר ואקוה כי יוגמר בכ"ט בעז"ה.

ועוד וזהו עיקר גדול לדעתי כי כאשר בעת שכתבתי קונטרסי בזה הענין וחקרתי ודרשתי איך הוא נתינת המס והארנונא תמן באה"ק. ואמרו לי אשר בעת שאין זורעין אינם משלמין המס וע"כ כתבתי כן בקונטרסי לפי הידיעה הזאת, וכעת שבא בצל קורת ה"ה יד"נ היקר הרב וכו' כש"ת מו"ר יעקב בכרך נ"י הנ"ל ואמר לי שאינו כן וע"כ בקשתי מאת מעב"ת שיהי' מטובו לחקור ע"ז בתמן שיודיעו לו עצם הענין הזה ע"פ איש נאמן למעכת"ר איך הוא תשלומי המס שם, ויודיעוני על בוריו זה כי נצרך לי זה ע"פ כמה טעמים ויהי' מטובו לשלוח לי זה ואז נתיישב ביחד בזה הענין וד' יהי' בעזרנו שלא נכשל בדבר הלכה וד' ירחם על ישוב אה"ק ועלינו ונזכה לחזות בנועם ד' ובהיכלו בבא"ס.

ומחמת חולשתי אקצר ואו"ש, ממני ידידו דוש"ת מברכו ברוב חי' והצלחתו בכלל ובפרט ומחכה לראות בשמחת ארצנו ולזכות למצות שביעית כד"ת וכדין בכל דיקדוקיו ודיניו בבא"ס.

אוהבו דוש"ת בלונ"ח,
יצחק אלחנן החופ"ק קאווא.

(כת"י)

3. מילה לא ברורה בכת"י ק.

4. כתב היתרם של ר' שמואל מוהוליבר, ר' יהושע מקוטנא, ר' זנוויל קלפיש מוורשא.

ד

כאשר נדרשתי זה איזה חדשים לחוות דעת ע"ד הקולוניות של היהודים המתפרנסים מעבודת האדמה בהכרמים והשדות באה"ק, כי קרובה שנת השמיטה לבוא בשנת תרמ"ט הבע"ל, ואם לא נבקש עצה והיתר יכול להיות כי תישם הארץ חלילה והי' חורבן להקולוניות ח"ו, וזה נוגע להצלת מאות נפשות ומי יודע וכו'. ואף שהנני עמוס בטרדות וחלישות רב, עב"ז ראיתי להזדקק להענין הגדול הזה והעליתי להיתר עפ"י העצה למכור הכרמים והשדות לישמעאלים הגוף והפירות על משך שתי השנים בלבד, ואחר כלות הזמן יחזרו הכרמים והשדות לבעלם. והמכירה יהי' לישמעאל דוקא ובקיף הבע"ל יכול להיות המכירה, וערכתי על זה קונטרס מיוחד בעה"ת, אך

להלכה למעשה לא יצאתי עד היום. לפי שלא יצאתי להיות יחיד בדבר החדש הזה כדרכי בענינים כאלה.

אך כהיום אשר הגיעני מכתבך אשר נזקקו לזה כבוד ידי"נ הרבנים הגאונים כש"ת מו"ה ישראל יהושע נ"י אבד"ק קוטנא ומוה"ר שמואל מאהילובער נ"י דק"ק ביאליסטאק ומו"ה שמואל זנוויל מו"צ דק"ק ווארשא ויצאו בהיתר ובעצה ע"ד יקרת הענין הזה, ושמו פניהם בי והי' זה לי לנחת ורצון בראותי כי אין אני יחיד בהדבר הגדול הזה. על כן הנני היום לחוות דעתי להלכה ולמעשה עפ"י עצתי הנ"ל, שהעבודה בשדות ובכרמים יהיו ע"י איננו יהודים, אך בדבר הענינים אשר אין ביכלתם לשכור פועלים נכרים אם יעשו בעצמם נתישב בדבר הזה עצה עם כ' הג' הללו שיחיו. וה' יזכה לנו לבוא בשמחה לארצנו ולקיים מצות שמיטה כמצוה עלינו בכל הלכותיה ודקדוקיה. ובפירוש נאמר כי עצת היתר זו רק על שנת תרמ"ט הבע"ל אבל לא על שמיטות הבאות לאחר כן, כי אז יצטרכו להיתר מחדש ולעיין אי"ה. וה' יהי' בעזר עמנו שלא יצטרכו להיתר כלל וישמרו השמיטה כד"ת, כי דברי ההיתר הזה היא על פי דין וד"ת וכפי המבואר אצלי בקונטרס מיוחד בארוכה בזה בע"ה. ולראי' באתי על החתום, יום ד', ג' אדר תרמ"ח, קרוונא, יצחק אלחנן החופ"ק קאוונא.

נוסח השטר מכירה הנ"ל יכתבו אצל הב"ד שבירושלים ועפ"י הסכמתם כמו שכתבו כבוד הגאונים הנ"ל.

יצחק אלחנן הנ"ל.

(המליץ, 1889, גליון 58)

ה

ב"ה, יום ב', ד' סיון תרמ"ח, קאוונא.

כבוד ידי"נ ה"ה הרב הגאון הג' המפורסם סוע"ה פאר הדור והדרו כו' כקש"ת מו"ה שמואל מאהלווער נ"י האב"ד דק' ביאליסטאק. שוכט"ס.

אחדשה"ט באה"ר. הנני להודיעו כי הגיעני מכתב מן הרב הגאון ר"ש סלאנט נ"י שכותב כי בא לירושלים עה"ק דר' גאלדבערג נ"י בשליחות השר הנדיב דפאריז שיעשה שטר מכירה ע"ד השביעית בב"ד דשם. וכותב הרה"ג ר"ש כי אינו מסכים לזה לפי דכל שטר דאינו עשוי בערכאותיהם אינו בו שום ממשות כלל. וע"כ יהי' המכירה בערכאותיהם דוקא. ואנכי השבתיו כי מספיק דיהי' המכירה בב"ד של ישראל וכמו שהארכתי בבאור הענין בקונטרסי ב"ה, ותיכף אחר זה הגיעני מכתבים מן כל הרבנים דכולל פרושים ובד"צ דשם וחתומים ערך שבעה עשר חתומים הצועקים עלי בקול קולות על מה שיצאתי בהיתר ע"ד שביעית ומוכיחים ע"ז בתוכחות וגם אומרים כי אין בזה שום חשש נפשות כלל והדחק, ואדרבה זהו טובת הארץ והכולל. וכדרכם ברוב דברים וטענות עלי, ולא השבתי להם כלל.

וכהיום בא אלי מכתב מן כבוד הדר' גאלד בערג שכותב אלי לדרוש עצה ממני איך ומה יעשה כי אינם רוצים שם להסכים להיתירא כלל ואדרבה הכריזו באיסור לאסור הפירות שביעית וגם לאסור שלא יעשו אף ע"י נכרים ולא לסמוך על איזה היתר וכדרכם הידוע. וכותב הרב הדר' גאלד בערג אלי כי הב"ד דאשכנזים אינם מסכימים על היתר מכירה בב"ד שלהם רק דעתם שיהי' הכל עשוי בערכאות דוקא, רק הב"ד דספרדים מסכימים שיהא המכירה מועיל לעשות בב"ד שלהם. ודרש ע"ז הדר' הנ"ל אם לט האשכנזים לילך לב"ד הספרדים כיון שאנ"ל נגררים תמיד אחר ב"ד האשכנזים. ולע"ע לא השבתיו עדיין כלל כי לפי הנראה יהי' הענין במחלוקת גדולה ח"ו, ויש לי צער מזה כי מעולם לא דמיתי על זה כלל. וגם החותמים על המכתב הגדול הנ"ל יש שם רבנים חתומים מצידו של הגאון ר' יהושע ליב² נ"י וכותבים כי גם דעת הגאון הנ"ל לאיסורא ונמנה ג"כ בהאוסרין.

ובמכתבם הגדול מכחישים עקרי הענין ואומרים שאין בזה הדחק ושקר אמרו השואלים ע"ד השביעית, זהו ג"כ במכתבם וכדרכם רק בריבות וקטנות.

וכל זה הנני להודיע למעכ"ת וגם יודיעני מה היא תשובת כת"ר להם וכן מה השיב להם ידידנו הגאון מוהר"י נ"י מקוטנא כי בטח דגם להם שלחו המכתבים הנ"ל. ויש לי ע"נ מזה, ד' ירחם, ויראנו בשמחת ציון וירושלים ועינינו תחזינה בהיכל קדוש. והנני לברכו בברכת החג הק' הבע"ל שיחוג אותו בחדוה ובגילה ובנחת ושלום, ויהי' ד' בעזרתנו שנהי' כולנו באגודה א' ובשלום ובאמת, ידידו דו"ש ומחכה לישועת ד' והכותב בצער ומצפה לישועה, ידידו,

יצחק אלחנן החופ"ק קאוונא.

והנה במכתבי ששלחתי בקצרה למעכ"ת בחורף העבר ע"י יד"נ הרב מ' יעקב בכרך נ"י לא כתבתי כלל מענין שיעשו העניים בעצמם, רק כתבתי ההיתר לעשות ע"י נכרים, ועכ"ז מרעישים שם בקולות וכדרכם, על אכו"כ אם היו כותבים שם ע"ד ענין ישראלים העניים כו', ד' ירחם וירא בעיני ולחזק אותנו ולהורות לכולנו הדרך האמת והשלום ולד' הישועה.

ידידו דו"ש הנ"ל.

ובקשתי שיודיע לי תשובתו על כל זה בהחזור בהקדם.

(כת"י)

1. נראה שצ"ל שהם.

2. דיסקין מבריסק.

ו. מכתב ר' יצחק אלחנן

יום ה' כא סיון תרנ"ה

כבוד יד"נ ה"ה הרב הגביר המפורסם לתהלה, פאר ישורון מוה"ר אברהם גרינבערג¹
נ"י ראש הועד כו' בק"ק אדעסא שוכט"ס, אחדשה"ט.

מכתבו היקר הגיעני, ומפני רוב חולשתי נתאחר תשובתי עד היום, ועתה הנני להשיבו
ע"ד שדרש ממני להזדקק לטובת הקולוניות שהתישבו על אדמת הקדש באה"ק, איך
יתנהגו בשנת השמיטה הבע"ל שלא יתמו לגוע ח"ו ולא ינתשו מנחלתם חלילה. והנני
להודיע כי כבר נשאלתי על ענין הזה בשנת השמיטה הקודמת בשנת תר"ח² והייתה
תשובתי אז, עם עוד רבנים גאונים מפורסמים יחי', כי יען שראינו שהדבר מגע לפקוח
נפשות רבות עניים ואביונים ע"כ הסכמנו להתיר באופן שימכרו את הכרמים והשדות
והפירות על משך שתי שנים, היינו שנת השמיטה ושנה שלאחריה לישמעאלים דוקא.
והמכירה יהיו בקנין כסף ושטר כדת. ומתנין בפירוש, דוקא שיועיל שטר וכסף של דיננו
לקנין גמור ויהיו עשוי זה בב"ד של ישראל בעה"ק, או בבד"צ של אשכנזים או בבד"צ של
ספרדים. ואז יהיו מותר לעשות ע"י אינם יהודים גם מלאכות דאורייתא וע"י עניי ישראל
רק מלאכות דרבנן. ואיזו מלאכות אסורות מדאורייתא ואיזו אסורות מדרבנן, יורו להם
הב"ד בירושלים או של אשכנזים או של ספרדים כנ"ל. ונתפרסמה אז דעתנו בפרט
בהיתר הנ"ל בקצרה בכמה מכ"ע. ויש לי טעמים יסודות חזקות בקונטרסי בארוכה בזה
בע"ה.

ואף כי בשנת תרמ"ח הנ"ל, הסכמנו בפירוש שההיתר הזה הוא אך ורק על שנת
השמיטה של שנת תרמ"ט לבדה, אמנם כאשר שבהמשך הימים נתרבו עוד מאחבי
שהתישבו על אדמת הקודש ב"ה. ובעו"ה עוד לא צוה ה' את הברכה במעשה ידיהם. וגם
עתה הענין הזה מגע לפקוח נפשות עניים ואביונים שלא יגועו ח"ו ברעב ובחוסר כל, ה'
ירחם. לכן ראינו כי הצורך והחובה למען טובת עניים ואביונים, להחזיק בהיתר הזה
וע"פ פרטים האלו גם בשנת השמיטה של שנת תרנ"ו הבע"ל. וע"כ כדעתי אז, בשביעית
דשנת תרמ"ט העברה, כן דעתי עתה להסכים להתירא בשמיטה דשנת תרנ"ו הבע"ל
וע"פ פרטי ההיתר הנ"ל. והנני להגיד מפורש כי ההיתר הזה הוא רק על השמיטה דשנת
תרנ"ו ולא על שמיטת אחרות הבע"ל. וה' יזכרנו בשמיטות הבע"ל לקיים כל מצוות
השמיטה עם כל דקדוקיהם ופרטותיהם כהלכה, ויזכנו לשמוח בשמחת ציון וירושלים
בב"א.

ממני ידידו דוש"ת בלוני"ח ומברכו ברוב חו"ש והצלחתו

יצחק אלחנן החופ"ק²

העתקה נכונה

יהושע אייזענשטארט

1. יורשו של פינסקר בראש ועד חובבי ציון באודסה.

2. החונה פה קובנה.

ז. מכתב ר' שמואל מוהוליבר

קבלתי מכתב מאת אחינו האכרים בארץ אבותנו ושמעתי את קולם הקורא לעזרה לרבתינו שבגולה בדבר השמיטה הבע"ל בשנת תרנ"ו להתיר להם העבודה בשביעית, כי אם לא יתירו להם העבודה יגועו ברעב חלילה, הם ובניהם וטפם. עצי הגפנים ימותו וכל העמל והיגיעה שעמלו ויגעו זה רבות בשנים עד עתה, יכלה באפס תקוה, כאשר בארו במכתבם בארוכה כל האסונות הנוראים הכרוכים בעקב השביתה בשבעית בעת הזאת. והנה בשנת תרמ"ט, שהיתה השמיטה הראשונה להקולוניסטים החדשים, התרנו להם לעבד בשביעית בשנה הנ"ל. בראשונה התועדתי בוורשא עם הגאון הגדול הצדיק מו"ה יהושע אב"ד דקוטנא ז"ל וצרפנו את הרב הגאון מ' שמואל זאנווילי נ"י, להיות ב"ד של שלשה, והתרנו העבודה בשמיטה בשנה הנ"ל עפ"י שטר מכירה שיעשה בב"ד של ירושלים. אח"כ הסכימו אתנו גם הגאון הגדול מקאוונא שליטא², הגאון הגדול מו"ה חיים אלעזר וואקס ז"ל אב"ד קאליש, הגאון הגדול מו"ה מרדכי עליאשבערג ז"ל מבויסק ועוד גאונים אחרים. אמנם ההיתר היה אז רק על השנה ההיא, שנת תרמ"ט, ולא היתר עולמי. כי חשבנו שהקב"ה יצוה את ברכתו והקולוניסטים יוכלו לשמר שמיטה כהלכתה, אבל לא חפץ ה' וממכתב הקולוניסטים אני רואה, כי לא לכד שמצבם לא הוטב אלא אדרבה פרטים אחרים נוספו הדוחקים אותנו עוד יותר לבקש היתרים, להציל מאות משפחות מרעב והישוב כלו יהרס חלילה. והנה גם אז התירו גאונים אחרים את כל המלאכות ע"י ישראלים וגם אנכי היתה דעתי אז להתיר כל המלאכות, גם אלה שהיו אסורות מדאורייתא ע"י ישראלים, כאשר בארתי כ"ז בקונטרסי בארוכה, אך בטלתי אז דעתי מפני דעת הגאון דקוטנא ז"ל שאמר: דעתי נוטה שיש עב"פ לעשות זכר לשמיטה, שלא יעבד הישראל בעצמו ולכל הפחות במלאכות דאורייתא. אך גם הוא ז"ל הוסיף על דבריו אלה במכתבו מן י' ניסן תר"ח³ וכתב: אמנם אני מבטל דעתי לפני רבני ספרד בארץ ישראל⁴. ולכן עתה כאשר רבו הפועלים הישראלים בארצנו, אשר כל מחיתם הוא משכר עבודתם בשדות אחיהם וכרמיהם. ואם נאסר עליהם העבודה נכרית אכל מפיהם ויגעו ברעב חלילה. גם ישנן מלאכות כאלה שהעבריים אינם יכולים לעשותן לפי חוקי האגרונומיה ובהן קיום הגפנים תלוי, כאשר בארו האכרים במכתבם בארוכה, כמו מלאכת הזמירה ואם נאסרה ע"י ישראלים ימותו העצים ויהרס הישוב ח"ו. גם נדע לנו כעת דברים ברורים, אשר אז היינו בהם כמסופקים. היינו שאדמת הקולוניסטים היא אדמת המלך הנקרא "מירי"⁵ והמה רק כאריסים בתוכה וכי מס הורקה⁵ המה משלמים

1. קלפפיש מו"ץ וורשא.
2. הרב יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל.
3. עי' ישועות מלכו יו"ד סי' נג.
4. לפי חוק הקרקע העותמני מ-1857 נחלקו הקרקעות לחמישה סוגים: א. מירי – קרקעות שזכות הקנין עליהן שייכת למדינה, אך השמוש בהם נמסר למתנחלים; ב. מולק – קרקעות שגופן ויבולן הוא קנינם הפרטי והבלתי מוגבל של בעליהן; ג. ווקף – קרקעות הקדש למטרות דתיות ולמטרות צדקה; ד. מטוכה – קרקעות הנמצאות ברשות הרבים; ה. מואת – קרקעות "מתות" שוממות שאינן שייכות לאיש.
5. וירקו, מסים המוטלים על נכסי דלא נידי.

גם אם לא יזרעו. ולפי דברי האכרים גם ה"עשור"⁶ מעשר מן התבואה יקח מהם החוכר, גם אם יבירו שדותיהם. ויגבה חובו או ממעט הגפנים שיביאו פרי מועט, או ממקום אחר. לכן עתה הנני לעמד על דעתי המבוארת בקונטרסי להתיר כל המלאכות ע"י ישראלים ולעשות זכר לשביעית כאשר הורה הגאון הגדול חכם באשי מירושלם שליט"א⁷ בספרו "שמחה לאי"ש". ובכל זאת תנאי הנני מתנה כי לא יעשו כל מלאכה טרם שישאלו את גאוני ירושלם שיחיו, אשר לפי דעתי גם הם יסכימו להתיר כאשר ישמעו מפי האכרים כי קיומם וקיום הקולוניות תלוי בזה וגם כאשר יתברר להם אשר באמת השדות של מלך הם והאכרים הנם רק כאריסי בתי אבות וצריכים לשלם מס אף בעת שלא יזרעו. אמנם אם לא יאבו גם כעת להתיר אזי יעשו האכרים כהוראת הגאון חכם באשי ובית דינו, אשר כבר הורה להתיר בספרו הנ"ל. ובל"ס יתירו גם עתה. ונוכל לצרף גם דעתי, גם דעת הגאונים הגדולים נרחי נפש ז"ל הנ"ל, לדעת הגאון חכם באשי שליט"א וככל אשר יורה הוא לאכרים יעשו ולא יטו ימין ושמאל מדבריו. ובלי שאלת ב"ד הספרדים לא יעשו כל דבר וכהוראתם יעשו אם להקל ואם להחמיר. גם זה ראיתי להודיע כי אותם הקולוניסטים העשירים היכלים לשכר פועלים, דעתי נוטה לאסר עליהם העבודה וישכרו פועלים ישראלים את אחיהם העניים (עי' באו"ח סי' תקמ"ב סעיף ב). וזה יצוה את ברכתו באסמיהם ולא יצטרכו לא לידי מתנת בשר ודם ולא ידי הלואתם ויוכלו לשמור את השמיטות הבע"ל כמשפטן וכהלכתן. לאות ולראי' על כל דברי אמת הנ"ל, בעה"ח יום ד' ח"י תמוז התרנ"ה פה ביאליסטאק.

שמואל בהרב מוהרי"ל מאהילעווער החופ"ק הנ"ל.

העתקה הזאת היא אות באות מגוף הכתב שהיה למראה עיני בחתימת הרב הגאון המפורסם כו' מוהר"ר שמואל נ"י מאהילעווער אבד"ק ביאליסטוק ח"י ממש. ולראיה מהימנא באתי אני עה"ח ובחותרם תעודה שלי יום ה' ששה ועשרים יום בחדש תמוז שנת אמ"ת וצד"ק אהב"י⁸ לפ"ק פה"ק אדעססא.

נאום יוסף ישראל בלא"א מוהר"ר יעקב יהודה היילפערן החופ"ק הנ"ל יע"א (מקום ההותם).

6. עשר, מס הנגבה מהתוצרת החקלאית, לאו דוקא עשירית היכול.

7. הראשל"צ הרב יעקב שאול אלישר זצ"ל.

8. תרנ"ה.